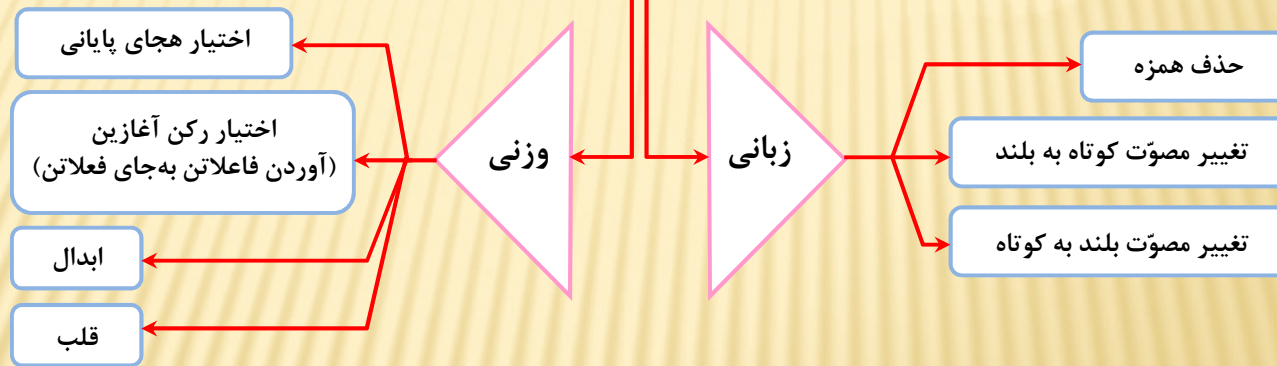

انواع اختیارات شاعری

راه آسان پیدا کردن اختیار

۲- تغییر هجای کوتاه به بلند

- ۱ ابتدا وزن شعر را از طریق گوش به دست می آوریم.
- ۲ در صورتی که نکته‌های استثنایی زیر را ندیدیم هجاهای کوتاه شعر را می‌شمریم.
- ۳ اگر از تعداد هجاهای کوتاه وزن اصلی شعر، هجای بیش‌تری به دست آوردیم این اختیار به کار رفته است.

نکته‌های استثنایی

- ۱ شعر با رکن فعلاتن آغاز شود:
فعلاتن فعلاتن فعلن
فعلاتن مفاعلن فعلن
اگر در رکن آغازین به جای فعلاتن، فاعلاتن آورده بود، هجای نخست را کوتاه حساب می‌کنیم.
- ۲ اختیار ابدال در شعر به کار رفته باشد. در جایی که ابدال به کار رفته است، هجای بلند ابدال شده را دو هجای کوتاه به حساب می‌آوریم.

مثال:

وزن شعر ← - U U   -- U U   -- U U

اختیار شاعری ← - U U   -- U U   -- U -

برای شمارش هجاهای کوتاه، این هجا را کوتاه تصوّر می‌کنیم.

مثال:

وزن شعر ← - U U   -- U U   -- U U

اختیار شاعری ← - -   -- U U   -- U U

برای شمارش هجاهای کوتاه، این هجای بلند را دو هجای کوتاه تصوّر می‌کنیم.

به نام خداوند جان و خرد کزین برتر اندیشه برنگذرد

بیت بالا بر وزن «فعولن فعولن فعل» است.

—	U	—	—	U	—	—	U	—	—	U
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

همان‌طور که می‌بینیم در این وزن چهار بار از هجای کوتاه استفاده شده است. با این نتیجه به سراغ تقطیع شعر می‌رویم. اگر در هر مصراع بیش از چهار هجای کوتاه به کار رفته باشد، یقیناً از اختیار بلند تلفظ کردن هجای کوتاه استفاده شده است.

—	U	—	—	U	—	—	U	—	—	U	الگوی هجایی
رَد	خِ	نُ	جا	دِ	وَدَ	دا	خُ	مِ	نا	پِ	مصراع نخست
—	U	U	—	U	—	—	U	U	—	U	
رَد	ذِ	نَگ	بر	شِ	دِ	رَن	تِ	بر	زین	گِ	مصراع دوم
—	U	—	—	U	—	—	U	—	—	U	

در مصراع نخست، دو بار از این اختیار استفاده شده است. چون که شش هجای کوتاه در این مصراع دیده می‌شود.

۳- تغییر هجای بلند به کوتاه

شرایط استفاده از این اختیار:

۱ بیتی که این اختیار را دارد باید از واژه‌ای استفاده کند که مصوّت «و» و «ی» داشته باشد.

گیسو   آبرو   ابرو
ساقی   کشتی   باقی

۲ پس از این واژه‌ها باید حتماً مصوّت کوتاه یا بلند آمده باشد.

ساقی بگو ×   ساقی ی من ✓
آهو بین ×   آهو ی دل ✓

در مثال‌هایی که می‌بینید می‌توان از این اختیار استفاده کرد، **واج میانجی** دیده می‌شود.

۳ واژه‌های تک‌هجایی مثل **مو، رو، گو، جو** در این اختیار نمی‌گنجد ولی واژه‌ی **سو** استثنا است.

کوتاه تلفظ کردن مصوت بلند

این اختیار فقط در جایی صورت می‌گیرد که مصوت‌های بلند (ی) و (و) به کار رفته باشد، ولی چند نکته‌ی مهم را در این مورد باید در نظر داشت:

۱ این دو مصوت هرگز نباید صدای صامت بدهند.

وادی	کشتی	ساقی	✓	ی
پیایی	ری	می	✗	
آبرو	گیسو	آهو	✓	و
ناو	درو	خسرو	✗	

۲ مصوت‌های بلند (ی) و (و) باید در پایان واژه آمده باشند.

باقی	سینی	شاهی	✓	ی
میزان	باریک	پاییز	✗	
پارو	هیاهو	لیمو	✓	و
گور	روزگار	سوزن	✗	

۳ بعد از این دو مصوّت نباید صامت بیاید.

ساقی یاقوتی بده	کشتی آنجا	گاهی از	✓	ی
ساقی بگو	کشتی ببر	گاهی ببین	✗	
آهوی دل	گیسوی تو	ابروی او	✓	و
آهوکشی	گیسو بُر	ابرو ببین	✗	

مصوّت‌های بلند (ی) و (و) در صورتی می‌توانند کوتاه تلفظ شوند که پس از این مصوّت‌ها؛ «همزه»، «کسره‌ی اضافه»، و یا صامت «ی» بیاید.

ساقی از آن باده‌ی منصـور دم در رگ و در ریشه‌ی منـصـور دم	همزه
شب تار است و ره وادی ایمن در پیش آتش طور کجا، موعد دیدار کجاست؟	کسره‌ی اضافه
ساقی یاقوتی شرابت را بریز کور بادا چشم بدخواه مریض	صامت (ی)

در تمام موارد بالا مصوّت بلند (ی) به‌ضرورت وزن تبدیل به هجای کوتاه می‌شود. یعنی به‌ترتیب واژه‌های رنگی در بیت‌های بالا به این شکل خوانده می‌شوند.

	فاعِلن صوَرِ دَم	مفِتلن باده‌ی منـ	مفِتلن ساقِ یزان	بیت نخست
فعلن در پیش	فعلاتن دِی ایمن	فعلاتن تُ ره وا	فعلاتن شب تار اسـ	بیت دوم
	فاعِلن را بریز	فاعلاتن تی شرابت	فاعلاتن ساقِ یاقو	بیت سوم

شکل هجایی اختیارات شاعری

هجای پایانی -
 اگر ~~U~~ ← -
 اگر ~~U~~ ← -

U | - - U U
 - - U -

فَعِئُنْ   UU
 فَعِئُنْ

مفتعلن   U -
 مفاعِلن   - U

وزنی

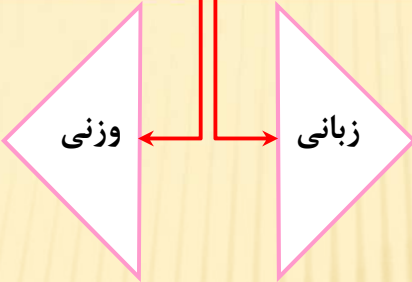
زبانی

مرد افکن
 - - U -
 - - -

فاعلاتن
 - - U -
~~U~~ - - U -

آهوی من = مفتعلن
 - U U -
 - U ~~U~~ -
           U

مثال اختیارات شاعری

هر بی سر و پا یوسف کنعان شدنی نیست

مفعول مفاعیلُ مفاعیلُ فعولن												
-	-	U	U	-	-	U	U	-	-	U	U	-
هر	بی	سَر	پا	یوسف	کنعان	شدنی	نیست					

گیر کردم ته بن بست جنون

فعلاتن فعلاتن فعلن										
-	U	U	-	-	U	U	-	-	U	U
گیر	کردم	ته	بن	بست	جنون					

من به اندازه ی تنها، تنها

فعلاتن فعلاتن فعلن										
-	U	U	-	-	U	U	-	-	U	U
من	به	اندازه	ی	تنها	تنها					

ساز دلم گوش کن بساز با من دمی

مفتعلن فاعلن، مفتعلن فاعلن												
-	U	-	-	U	U	-	-	U	-	-	U	U
ساز	دلم	گوش	کن	بساز	با	من	دمی					

روز و شبم را به هم آمیختم

مفتعلن مفتعلن فاعلن										
-	U	-	-	U	U	-	-	U	U	-
روز	و	شلم	را	به	هم	آمیختم				

به یاد بچگی ها صندلی را بکش از زیر پایم تا بخندیم

مفاعیلن مفاعیلن فعولن										
-	-	U	-	-	-	U	-	-	-	U
به	یاد	بچگی	ها	صندلی	را	بکش	از	زیر	پایم	تا

آن آهوی سیه چشم از دام ما برون شد

مفعول فاعلاتن، مفعول فاعلاتن												
-	-	U	-	U	-	-	-	-	U	-	U	-
آن	آهوی	سیه	چشم	از	دام	ما	برون	شد				